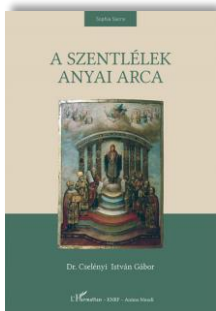

Szemle

CSELÉNYI ISTVÁN GÁBOR: A Szentlélek Anyai arca

BUDAPEST, 2021, L'HARMATTAN KIADÓ, 274 OLDAL, 41 SZÍNES KÉPTÁBLA

A kötet a Sophia Sacra interdiszciplináris sorozat első tagja, amely a lét női aspektusára irányítja a figyelmet. Cselényi István jeles filozófus és teológus, görögkatolikus pap, aki, mint családos ember jól ismeri az ember evilági életét is, az Egyház életével együtt. Jóllehet a jelen könyvismertetés írója nem teológus, de évtizedek óta figyelemmel kíséri a szerző tudományos teológiai- és filozófiai munkásságát. Ismeri a katolikus Egyház tanítását és életét a századok során, vagyis az egyháztörténelmet, amelyet sok vita kísért és kísér ma is. Mint művészettörténész, ismerem az egyes korszakok egyházi művészeti pártolását, vagyis, a jézusi tanítás művészi megjelenítésének különböző tartalmi és formai követelményeit és magukat az elkészült alkotásokat. Az Egyház szót, a magyar nyelvű szövegben, szívesen írom nagybetűvel, mert Jézus, a kereszténység megalapítója egyetlen egyházat alapított, és ezt a magyar nyelv, minden más nyelvel ellentétben, egyedül állóan hangsúlyozza az egy szócskával. S az egy szónak nincs ebben az alakban többes száma, azt egy másik szó, a több szócska fejezi ki. S mivel a kereszténység a 20–21. században jelentős kihívásnak van kitéve, napjainkban felerősödött az egység igénye, amit az ökumenikus mozgalmak aktivítása jól jelez. Cselényi professzor könyvét olvasva is egyértelmű, hogy az ő kutatása is az Egységet kívánja szolgálni, amikor rámutat a görög és a latin Egyház közös bibliai forrására. Az 1054. évi kelet-nyugati egyházszakadás után egyre jobban szétvált az addig egységes kereszténység a jézusi tanítás egyes részeinek hangsúlyozásában, amely a művészi ábrázolásban nyert látványos megjelenítést. Az ortodox filozófia és teológia mind a mai napig erősebben hangsúlyozza a kereszténységben a misztériumot. Az ábrázolások szimbólumokat jelenítenek meg, amelyek csak jelezni kívánják a hit titkait, és nem ábrázolni, mivel azokat a földi ember el sem tudja képzelni. Az én országom nem e világról való (Jn 18:36), – mondja Jézus Pilátusnak. S ennek megfelelően az ortodox és a görögkatolikus vallás szertartásai és a templomaikban jelen lévő művészet is jobban hangsúlyozza a misztériumot. A nyugat-európai társadalmak gyors társadalmi-gazdasági fejlődése az elvilágosodás felé haladt. A művészetben már a 14. században, a Trecento évtizedeiben jelentkeznek a látványt követő ábrázolási törekvések, amelyek a 15. századi reneszánsz művészetben felerősödnek. Noha az Egyház ugyanazt a Bibliát olvassa és tanítja keleten és nyugaton, de az evilági érvényesülés, a látvány sátáni kísértése egyre jobban hatalmába keríti az embereket, vagyis a látványt valóságnak fogják fel, s így a művészet is egyre inkább ezt a látszatot ábrázolja a szemmel nem látható lényeg helyett. A 18. századi nyugat-európai barokk művészetben jelentkező misztikus tendencia is, nagy részben, a színpadiasság, a felszíni érzelmek látványosságát szolgálja. A perspektíva bravúros ismerete és alkalmazása révén lehetővé váló illuzionista ábrázolásmód – a társadalom fokozatos elvilágosodása révén, a művészetben megjelenik az evilági

események ábrázolása is. Isten mellett, majd a 19. század végétől – Isten helyett is – a földi uralkodókat dicsőítik, és az evilági gondolatokkal foglalkoznak a képzőművészek a megrendelők óhaja szerint.

A 20–21. században, főképpen az ateista diktatúrák bukása után, napjainkban újra megerősödnek a lélek belső mélységét szolgáló, az Isten országát építő művészi törekvések az irodalom és a képzőművészet minden ágában.

Útmutatóik az orosz pravoszláv filozófusok – teológusok, mint Pavel Florenszkij, Szergij Bulgakov és a filozófus Szolovjov, – és a nyomdokaikon, szerényen, halkán, de nagy elhivatottsággal megszólal Cselényi István tanár úr, a teológus-filozófus.

A Bevezető soraiban egy verset közöl, amit több mint félévszázaddal ezelőtt írt az édesanyjának Anyánapjára, Anyai arcod címmel.

„Egyetlen vérkeringés/nincs te meg én külön.” – kezdődik a vers, és így végződik:
„Egyetlen ölelésben/te, én és a világ,/a tündöklő Egészben egyetlen tiszta láng.”

A kötetet élvezettel olvastam. Örömmel töltött el a mű logikus szerkezete, az egyes fejezetek világos felépítése, és az egész mű előadásának könnyen érthető, tiszta magyar nyelvezete, valamint a kétezer éves katolikus egyház tanításának képi ábrázolásainak, a szöveggel párhuzamos bemutatása. Az idézett képi ábrázolások, valamennyien, az 1054. évi kelet-nyugati egyházszakadás utáni időben készültek, a kettévált egyházszervezet keleti ill. nyugati felében. Nagyobb részük a keleti Egyház megrendelésére keletkezett, s ezek a jézusi tanítás elvontabb gondolati tartalmát sugározzák. A nyugat-európai 14–16. századi példák, ezzel szemben, – így a kötetben szereplő Jan van Eyck genti oltára, Michelangelo: Ádám teremtése freskó a vatikáni Sixtuszi kápolnában, Grünewald Isenheimi oltára és még a 17. századi Rembrandt: A tékozló fiú hazatérése című kép is, az ábrázolás célját, a hit elmélyítését a keleti ikon-festészet elvétől eltérően kívánja szolgálni. Cselényi István rámutat az említett képek elemzésénél, hogy, bár rejtetten ugyan, de jelzik, hogy ismerik a Biblia, a jézusi tanításnak a keleti keresztény értelmezését is, amelyben teljesebben jelentkezik Isten mindenkefelettsége. A nyugat-európai művészet a 14–15. századtól fokozatosan, formailag, új ábrázolási elvet követ, új útra tér, amint ezt a fentiekben bemutattam. Egyre fontosabbnak tartja a gondolat konkrét látványban megnyilvánuló, emberközeli, az emberi szem által felfogott, a látszatban megjelenő ábrázolását. A Szentháromságos Isten második személyének emberként való megjelenése, földi anyától való, emberi születése a földön, fokozatosan a századok során, arra készíti a nyugat-európai filozófiai-teológiai gondolkodás nyomán a képzőművészeket, hogy Jézust és a Vele kapcsolatos eseményeket a földi látvány szerint ábrázolják. S a 19. századra a nyugat-európai művészetet ez a látvány-kép uralta. Jóllehet a teológiai gondolkodás, a római katolikus Egyházban is, mindvégig hangsúlyozta Jézus és a világ látható és láthatatlan mivoltának valóságát, sajátos egységét, a képzőművészetben azonban támogatta az emberi szem látványát követő művészi ábrázolást. Az említett 14–15. századi példákban még jól felismerhető az Isten atyai és anyai jellemvonásainak, vagyis a teljes igazságnak az ábrázolása. – Michelangelo az Ádámot teremtő Isten alakja mögött, egy női szellemi lényt is ábrázol, aki a teremtő lelket, az isteni Bölcsességet, a Szófiát jelentheti. – Rembrandt a bűnbánóan hazatérő tékozló fiút átölelő apa bal kezét női kézként

ábrázolja, míg a jobbjá férfikéz. Ezzel fejezi ki, hogy Isten a tökéletesség teljessége, az apai és anyai szeretet egységével fogadja vissza a vagyont eltékozolt fiát. Az ortodox egyház ikon-festészete, amely nem ismeri az ábrázolások térbeli megjelenítését, már eleve hangsúlyozza a műalkotás látomás-jellegét. A 20–21. század európai művészetében az ikon-festészet széleskörű elterjedése, s az új művészeti irányzatokban az ábrázolások síkszerű, testetlen megjelenítése arra utal, hogy Európa szeretné visszanyerni a transzcendentális világ iránti érzékét. A Kárpát-medence Magyar Királyságának művészetében, amint erre Cselényi atya rámutat, a reneszánsz korban, 1500 körül készült csíksomlyói kegyesborban és annak ma is eleven tiszteletében ott van a láthatatlan világ valóságos hite. Biztosan nem véletlen, hogy éppen egy magyar teológus tekinti élethivatásának a keleti és a nyugati kereszténység teológiai gondolkodás újraegyesítését, hidat képezve a keleti és a nyugati kereszténység között. Mind ezt a Biblia beható ismeretében teszi, idézve főképpen a zsoltárokat és az Ószövetségi írásokat. S folytatja az Újszövetségi örömhírt, az Evangéliumok adott helyeinek felmutatásával. A jeles tudós teológus ezen idézetek alapján helyezi könyve középpontjába a Szentháromságos Isten harmadik személyének, a Szentlélek Istennek a szerepét a Világ teremtésében és az emberiség megváltásában, üdvözítésében. Ez a Lélek, az Isteni Bölcsesség, görögül Hagia Szophia, latinul Sapientia, – amely néven a középkori Róma máig nagyhírű egyetemét nevezik, nyomában pedig a katolikus egyház 1990-ben alakult budapesti egyetemét és azt követően a magyar alapítású erdélyi, marosvásárhelyi egyetemet nevezik. A Bibliában a Szófia kifejezetten a végtelen Jóság, Irgalom, Szeretet megtestesítője, amely az emberi gondolkodásban az anyaság jellemzője. Ez az Isteni Bölcsesség ragyogja be a közelmúltban megújult 11. századi Kijevi székesegyházat a szentély félkupolájában, az arany mozaik háttér előtt tündöklő, káprázatosan sugárzó nőalakban, az Isteni Szófia.

Cselényi professzor könyvének címlapján a Szent Bölcsesség ikonját ünnepélyes csarnokban, oszlopok által tartott épületben ábrázolt ikont látunk. A Bölcsesség Háza épített magának, – idézi az ikon címe a Bibliát. A Szent Bölcsességhez hét lépcső vezet, különböző színű koncentrikus körívek alakjában, amelynek fokain olvashatjuk a hét erény nevét: Hit, remény, szeretet, tisztaság, alázat, jóság, dicsőség! Az Oszlopok előtt hét jeles ószövetségi vezető áll, Mózes, Áron főpap, József, Ezaiás próféta, Dániel próféta, Dávid király és Jeremiás próféta. Ők tanúskodnak, ők segítik az emberiséget – a Biblia Istentől sugalmazott írásai szerint leginkább a Szent Bölcsesség felé. A Szófia apoteózisát a „Ház” felett megjelenő mennyei látomás koronázza, amelyben az Atyaisten felhőkkel övezett, angyalokkal kísért, fénylő alakja száll le a Szófia fölé. A kép Isten fénylő világának a csodáját jelzi, amely éppen a Szófia által már a földi világban is jelen van, a földi ember számára azonban még titkokkal van tele. Ez a Szentháromságos Egy Isten világa, amelyet az ortodox teológia alapján a bizánci művészet, mindenekelőtt Andrej Rubljov igyekezett a leginkább megsejtetni.

A földi szférában, a mai ember számára a Szentháromság egységét leginkább az Apa–Anyá–Gyermek egysége közelíti meg, amint erre Cselényi István teológusi évekkel világosan rámutat.

A középkori magyar művészetben, főképpen a 14–15. században, egy sajátos ikonográfiai ábrázolási típus, amelyet Szent Zsófia a három lányával címen tart számon a hazai művészettörténet. Ez az elnevezés is a Család hasonlatával közelíti meg Isten világát. A görög Σοφία/Szófia szót a magyar nyelv Zsófiára változtatta. Ő az Anya, aki határtalan szeretettel öleli át a három lányát, kik a Hit, a Remény és a Szeretet, a három isteni erényt jelképezik, hasonlóan a fentiekben említett ikonhoz, amely Cselényi atya könyvének címlapján látható. Ez az ábrázolás főképpen a Kárpát-medence északkeleti rész-

ében ismert, ahol az ortodox vallás a bizánci művészettel együtt, az államalapítástól, Szent István királytól kezdve, – többé-kevésbé, mindvégig jelen van. Az újszülöttek névadásában is egyre gyakoribb a görög Sophia névadás Európában, amely hazánkban – jelenleg - egymás mellett szerepel a Zsófia azonos jelentésű, magyar nyelvű változatával. Bár korunkat nem jellemzi a névválasztásban a szó jelentésének tudatosítása, de elvezethet hozzá.

Prokopp Mária